

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет природокористування
Факультет управління, економіки та права
Кафедра підприємництва та торгівлі

СИЛАБУС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ»

для здобувачів ступеня доктора філософії зі спеціальності
073 «Менеджмент»

ДУБЛЯНИ 2023

Назва дисципліни: Управління людським капіталом

Розробник: д.е.н., професор, професор кафедри підприємництва та торгівлі
Яців І. Б.

Шифр та назва галузі знань, спеціальності здобувачів ступеня доктора філософії:
07 «Управління та адміністрування» – 073 «Менеджмент».

Викладач дисципліни: Яців Ігор Богданович, д.е.н., професор, професор кафедри
підприємництва та торгівлі.

Каб. 314 головного корпусу, e-mail: igyatsiv@ukr.net

АНОТАЦІЯ КУРСУ

Ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності економічних систем на різних організаційних рівнях – від підприємства до національної економіки – є людина з її унікальними здібностями й можливостями. Розвиток інноваційної економіки, побудованій на економіці знань, що здійснюється в умовах посилення глобалізаційних процесів та формування інформаційного суспільства, неможливий без ефективного використання людського капіталу. Останній виступає важливим продуктивним чинником економічного розвитку, який включає в себе інтелект особистості, здоров'я, знання, досвід, професійні навички, якісну, ефективну, креативну працю, здатність освоювати нові досягнення й продукувати інновації. Розуміння ролі людського капіталу як ключового ресурсу та головного чинника розвитку економічних систем на всіх організаційних рівнях викликає необхідність розробки концепції ефективного управління цим ресурсом. Предметом дисципліни є теоретико-методичні та практичні засади управління людським капіталом.

Дисципліна вивчається у першому семестрі другого курсу навчання здобувачів ступеня доктора філософії. Її освоєння забезпечить отримання аспіратом компетенцій, необхідних для використання в професійній діяльності.

Обсяг курсу – 4 кредити (120 год.). Він передбачає 40 год. аудиторної (20 год. лекцій і 20 год. практичних занять) та 80 год. самостійної роботи. Підсумковий контроль – іспит.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни «Управління людським капіталом» є опануванні здобувачами освітньо-наукового ступеня доктора філософії теоретичних і практичних знань та навиків у сфері управління людським капіталом для підвищення ефективності функціонування суб'єктів економічних відносин на всіх організаційних рівнях.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни є засвоєння аспірантами знань і умінь, що забезпечать необхідних для здійснення комплексного та ефективного управління людським капіталом у рамках економічних систем на різних організаційних рівнях.

У результаті навчання здобувач ступеня доктора філософії набуде компетентностей:

загальних:

- здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність розв'язувати комплексні проблеми у сфері менеджменту на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності;

фахових:

- здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у менеджменті і дотичних до нього міждисциплінарних напрямках;
- здатність ініціювати, розробляти, реалізовувати та управляти науковими проектами у менеджменті і дотичних до нього міждисциплінарних напрямках та /або складати пропозиції щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності.

Будуть набуті програмні результати навчання, які передбачають навички і здатності:

- вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми менеджменту державною та англійською мовами, кваліфіковано відображати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних міжнародних наукових виданнях;
- глибоко розуміти загальні принципи та методи управлінських наук, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері менеджменту та у викладацькій практиці.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (ЗМІСТ)

Тема 1. Людський капітал як економічна категорія та чинник соціально-економічного розвитку.

Тема 2. Формування людського капіталу.

Тема 3. Індикатори розвитку людського капіталу.

Тема 4. Концептуальні основи управління людським капіталом.

Тема 5. Управління людським капіталом на підприємстві.

Тема 6. Управління людським капіталом на державному та місцевому рівнях.

Тема 7. Управління інвестиціями в людський капітал.

Тема 8. Міжнародний досвід управління людським капіталом та його застосування в умовах глобалізації.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

Вивчення дисципліни «Управління людським капіталом» відбувається у формі навчальних занять (лекції, практичні заняття, заняття з викладачем, консультації), під час яких аспіранти отримують необхідні знання, та виконання самостійної роботи в позааудиторний час.

Вкладанні лекційного матеріалу відбувається у формі лекцій-бесід і лекцій-візуалізації. Лекція-бесіда забезпечує безпосередній контакт викладача з аудиторією і дає змогу привернути увагу слухачів до найбільш важливих питань теми лекції, визначити у процесі діалогу особливості сприйняття навчального матеріалу. Лекція-візуалізація – візуальна форма подачі лекційного матеріалу з

розгорнутим або коротким коментуванням візуальних матеріалів, що переглядають технічними засобами навчання.

При проведенні практичних занять передбачено поєднання таких форм і методів навчання, як виконання індивідуального завдання та дискусія.

Передбачено за необхідності проведення лекцій і практичних занять з використанням дистанційних методів навчання.

Консультації здійснюються у відведений для цього час, який доводиться до аспірантів на початку семестру. Вони, зокрема, використовуються для презентації виконаних аспірантом завдань у разі його відсутності на заняттях.

Самостійна робота передбачає виконання завдань практичного характеру, передбачених програмою курсу, що не завершені чи не можуть бути виконані в рамках аудиторних занять, самостійне вивчення окремих питань.

Аспіранти працюють з друкованим інформативним матеріалом або з матеріалом мережі Інтернет, виконують усні та письмові завдання, виступають з доповідями і презентаціями, підготовленими індивідуально.

Аспіранти повинні інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. Відпрацювання пропущених занять здійснюється згідно з «Положенням про порядок відпрацювання студентами Львівського національного аграрного університету пропущених лекційних, практичних, лабораторних та семінарських занять».

Організація навчального процесу передбачає дотримання вимог академічної доброчесності. Письмові роботи аспірантів повинні відображати їх власні міркування, результати здійснених ними досліджень. Порушеннями академічної доброчесності під час вивчення дисципліни вважаються: академічний плагіат, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі аспіранта є підставою для її незарахування викладачем.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Людський капітал як економічна категорія та чинник соціально-економічного розвитку.

Теоретичні витoki концепції людського капіталу. Дефініція «людський капітал», порівняння з іншими економічними категоріями. Особливості, форми та види людського капіталу. Складові людського капіталу. Функції людського капіталу. Внесок людського капіталу в економічний розвиток підприємства, регіону, країни. Людський капітал, рівень та якість життя населення.

Тема 2. Формування людського капіталу.

Особливості формування людського капіталу. Чинники, суб'єкти та пріоритети у формуванні людського капіталу. Освіта як основний елемент людського капіталу. Система охорони здоров'я та формування людського капіталу. Вплив демографічних процесів на сферу людського капіталу. Залучення іноземного людського капіталу.

Тема 3. Індикатори розвитку людського капіталу.

Принципи та основні інструменти оцінювання людського капіталу. Показники розвитку людського капіталу на рівні підприємства. Індикатори оцінювання людського капіталу на макрорівні. Індекс людського розвитку як індикатор результатів управління людським капіталом на рівні держави. Комплексна система оцінювання людського капіталу.

Тема 4. Концептуальні основи управління людським капіталом.

Мета і завдання управління людським капіталом. Концепція управління людським капіталом як результат еволюції теорії управління людськими ресурсами. Управління людським капіталом як функція менеджменту. Механізм управління людським капіталом на різних організаційних рівнях. Соціальні аспекти управління людським капіталом.

Тема 5. Управління людським капіталом на підприємстві.

Планування людського капіталу підприємства. Методи управління людським капіталом підприємства. Основи стратегічного управління людським капіталом підприємства. Стратегії управління використанням людського капіталу. Функціональні сфери реалізації стратегії управління людським капіталом підприємства. Оцінка ефективності управління людським капіталом. Корпоративна культура у сфері управління людським капіталом. Концепція Life Long Learning як інструмент розвитку людського капіталу. Управління знаннями (knowledge management) як інструмент розвитку людського капіталу підприємства.

Тема 6. Управління людським капіталом на державному та місцевому рівнях.

Держава в системі чинників розвитку людського капіталу. Функції держави, спрямовані на розвиток людського капіталу. Соціальна політика влади як складова розвитку людського капіталу. Роль неурядових організацій у забезпеченні розвитку людського капіталу. Управління розвитком людського капіталу на рівні об'єднаної територіальної громади.

Тема 7. Управління інвестиціями в людський капітал.

Види інвестицій у людський капітал та їх класифікація. Витрати домогосподарств як інвестиції в людський капітал на індивідуальному рівні. Інвестиції в людський капітал на рівні підприємства. Інвестиції в людський капітал на рівні держави та регіону. Інституційне забезпечення інвестування розвитку людського капіталу. Державна політика в галузі освіти, зайнятості, охорони здоров'я. Формування підтримки розвитку людського капіталу на місцевому рівні.

Тема 8. Міжнародний досвід управління людським капіталом та його застосування в умовах глобалізації.

Міжнародні організації в системі управління людським капіталом. Основні зарубіжні підходи до управління людським капіталом. Глобалізація і міжнародне управління людським капіталом.

ПРОГРАМА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Тема. Питання, що опрацьовуються	Кількість годин
1	<p>Людський капітал як економічна категорія та чинник соціально-економічного розвитку Людський капітал на рівні індивідуума, підприємства та національному. Сутність інноваційної функції людського капіталу на різних організаційних рівнях. Зв'язок між розвитком людського капіталу і рівнем та якістю життя населення.</p>	2
2	<p>Формування людського капіталу Вплив демографічних чинників на формування людського капіталу в Україні. Вплив основних економічних чинників на формування людського капіталу аграрних підприємств. Вплив міграційних процесів на формування освітньої складової людського капіталу.</p>	2
3	<p>Індикатори розвитку людського капіталу Показники, що характеризують рівень розвитку людського капіталу на рівні підприємства, методика їх розрахунку та необхідні для цього джерела інформації. Аналіз основних індикаторів розвитку людського капіталу в Україні. Позиції України серед інших країн світу за індикаторами індексу людського розвитку, що публікуються Програмою розвитку ООН.</p>	3
4	<p>Концептуальні основи управління людським капіталом Розвиток концепції управління людським капіталом. Принципи управління розвитком людського капіталу на підприємстві. Основні суб'єкти економічних відносин, які беруть участь у формуванні та використанні людського капіталу на різних організаційних рівнях.</p>	2
5	<p>Управління людським капіталом на підприємстві Характеристика основних методів управління використання людського капіталу на підприємстві. Інструменти, що можуть бути застосовані для стимулювання професійного розвитку працівників аграрного підприємства. Показники, що характеризують ефективність функціонування людського капіталу на рівні підприємства, методика їх розрахунку та необхідні для цього джерела інформації. Принципи корпоративної культури, їх роль в управлінні людським капіталом.</p>	3

6	Управління людським капіталом на державному та місцевому рівнях Роль окремих державних органів у забезпеченні розвитку людського капіталу. Роль громадських організацій у формуванні людського капіталу в країні. Формування пропозиції до анкети з опитування мешканців громади, що спрямовані на визначення проблем у формуванні людського капіталу на місцевому рівні та обґрунтування заходів з їх вирішення.	3
7	Управління інвестиціями в людський капітал Аналіз витрат домогосподарств у рамках інвестицій в людський капітал. Аналіз даних про видатки Державного бюджету України за на освіту і охорону здоров'я. Аналіз витрати підприємств на формування людського капіталу загалом та в розрізі основних галузей економіки.	3
8	Міжнародний досвід управління людським капіталом та його застосування в умовах глобалізації Роль окремих міжнародних організацій у формуванні людського капіталу в країні. Приклади позитивного досвіду реалізації програм розвитку людського капіталу успішними компаніями. Позитивний і негативний вплив глобалізаційних процесів на формування людського капіталу в Україні.	2

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Рік підготовки 2 Семестр 1						Рік підготовки 2 Семестр 1					
Розділ 1. Назва												
Тема 1.	11	2	2			7	11	2	2			7
Тема 2.	11	2	2			7	11	2	2			7
Тема 3.	11	3	3			5	11	3	3			5
Тема 4.	11	2	2			7	11	2	2			7
Тема 5.	12	3	3			6	12	3	3			6
Тема 6.	12	3	3			6	12	3	3			6
Тема 7	11	3	3			5	11	3	3			5
Тема 8	11	2	2			7	11	2	2			7
Іспит	30					30	30					30
Усього годин	120	20	20			80	120	20	20			80

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Для перевірки рівня засвоєння аспірантом матеріалу з наведеної дисципліни та сформованості в нього компетентностей застосовується комплекс методів контролю:

1. Усне опитування (фронтальне, індивідуальне).
2. Перевірка виконаних в аудиторії та поза аудиторією робіт (підготовлених відповідей, виконання практичної роботи).

Контроль здійснюється з дотриманням принципів: індивідуальний характер перевірки та оцінювання знань, систематичність, об'єктивність, умотивованість оцінок, вимогливість, єдність вимог.

Види контролю: поточний контроль, семестрова атестація, іспит.

Результати навчальної діяльності оцінюються за 100-бальною шкалою. Іспит виставляється як результату підсумку балів за засвоєння окремих тем дисципліни та отриманих безпосередньо на іспиті:

Поточне тестування та самостійна робота (разом 50 балів)								Іспит	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	50 балів	100 балів
6	6	6	6	7	7	6	6		

T1, T2 ... T8 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання за кредитно – модульною системою

Сума балів	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно	не зараховано
1-34	F		

В умовах дистанційного навчання поточний і підсумковий контроль здійснюється з використанням інтернет-технологій різними шляхами комунікацій (зокрема, Zoom, Google Meet, Moodle).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Сутність людського капіталу, основні підходи до його трактування.
2. Особливості людського капіталу, його відмінність від фізичного капіталу.
3. Види людського капіталу, їх класифікація.
4. Складові людського капіталу.
5. Функції людського капіталу, особливості їх прояву на різних організаційних рівнях економічних систем.
6. Зв'язок між людським капіталом і економічним розвитком підприємства, країни.
7. Зв'язок між людським капіталом та рівнем і якістю життя населення.
8. Особливості формування людського капіталу.
9. Чинники формування людського капіталу, їх класифікація.
10. Демографічні чинники формування і використання людського капіталу.
11. Економічні чинники формування і використання людського капіталу.
12. Освіта як складова людського капіталу. Чинники доступу до освіти.
13. Вплив системи охорони здоров'я на формування людського капіталу.
14. Роль міграції у формуванні людського капіталу.
15. Міжнародна трудова міграція як чинник формування людського капіталу. Мотиви міжнародної трудової міграції.
16. Підходи до оцінки людського капіталу.
17. Методи оцінки людського капіталу.
18. Витрати на людський капітал та методи їх оцінки.
19. Показники розвитку людського капіталу на рівні підприємства.
20. Показники оцінювання людського капіталу на макрорівні.
21. Індекс людського розвитку: суть, інформаційна цінність.
22. Індекс регіонального людського розвитку як джерело інформації про стан людського капіталу в Україні.
23. Цілі управління людським капіталом на різних організаційних рівнях.
24. Концепція управління людським капіталом: сутність, принципові положення.
25. Управління людським капіталом як функція менеджменту.
26. Принципи управління розвитком людського капіталу.
27. Механізм управління людським капіталом, вимоги до його формування.
28. Соціальні аспекти управління людським капіталом.
29. Планування розвитку людського капіталу на підприємстві.
30. Складові процесу управління людським капіталом на підприємстві.
31. Методи управління людським капіталом на підприємстві.
32. Мотивація в системі управління людським капіталом на підприємстві.
33. Моделі концепції стратегічного управління людським капіталом.
34. Стратегії управління використанням людського капіталу на підприємстві.
35. Функціональні сфери реалізації стратегії управління людським капіталом.

36. Професійний розвиток персоналу підприємства.
37. Оцінка ефективності управління людським капіталом на підприємстві.
38. Корпоративна культура підприємства та її роль в управлінні людським капіталом.
39. Концепція Life Long Learning як інструмент розвитку людського капіталу на підприємстві.
40. Управління знаннями (knowledge management) як інструмент розвитку людського капіталу підприємства.
41. Державне регулювання розвитку людського капіталу: сутність та основні напрямки.
42. Методи державного регулювання розвитку людського капіталу.
43. Функції держави, спрямовані на розвиток людського капіталу.
44. Соціальна політика влади як складова розвитку людського капіталу. Складові соціальної політики держави.
45. Система державних соціальних стандартів і гарантій як інструменти формування людського капіталу.
46. Роль неурядових організацій у забезпеченні розвитку людського капіталу.
47. Управління людським капіталом на рівні об'єднаної територіальної громади.
48. Суть інвестицій у людський капітал та класифікація їх видів.
49. Роль інвестиційних партнерств у забезпеченні розвитку людського капіталу.
50. Витрати домогосподарств як інвестиції в людський капітал.
51. Інвестиції у розвиток людського капіталу на рівні підприємств.
52. Склад витрат підприємств на формування людського капіталу.
53. Інвестиції в людський капітал на рівні держави.
54. Ринок людського капіталу та його регулювання.
55. Вплив неформальних інститутів на розвиток людського капіталу.
56. Державна політика у сфері зайнятості як інструмент регулювання розвитку людського капіталу.
57. Інвестиції у розвиток людського капіталу на місцевому рівні.
58. Роль міжнародних організацій в системі управління людським капіталом.
59. Ключові підходи до управління людським капіталом у практиці високотехнологічних зарубіжних компаній.
60. Вплив глобалізації на розвиток людського капіталу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Брюховецька Н. Ю., Чорна О. А. Управління розвитком людського капіталу підприємств: інституціональний аспект. Київ : Інститут економіки промисловості, 2015. 267 с.
2. Головіна О. Г. Управління людським капіталом: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : НУБіП, 2019. 473 с.
3. Грішнова О. А., Дорош О. В., Шурпа С. Я. Інвестування в людський капітал у системі чинників забезпечення гідної праці : монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 222 с.
4. Людський капітал в системі соціально-економічних відносин : монографія / М. Ю. Коденська та ін. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2017. 172 с.
5. Мельничук Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : монографія. Житомир : Полісся, 2015. 564 с.
6. Носик О. М. Людський капітал інноваційного розвитку: економічні основи відтворення : монографія. Харків, 2016. 490 с.
7. Оцінка людських ресурсів, людського потенціалу та людського капіталу (методико-правовий аспект з урахуванням зарубіжного досвіду) : монографія / Бутнік-Сіверський О. Б., Орлюк О. П., Падучак Б. М., Шульпін І. Л.; за наук. ред. д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О. Б. Київ : Інтерсервіс, 2014. 157 с.
8. Ревтюк Є. А. Концептуальні основи управління людським капіталом підприємств. Івано-Франківськ: Сімик, 2015. 246 с.
9. Шкода Т. Н. Людський капітал підприємств: теорія і практика стратегічного управління : монографія. Київ : Світ Успіху, 2015. 423 с.

Допоміжна

10. Гвоздик Н. М. Формування ефективних інвестицій у людський капітал на підприємствах : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2013. 232 с.
11. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік: огляд. [Електронний ресурс] / Програма розвитку ООН. 2019. 40 с. URL: file:///C:/Users/50B9~1/AppData/Local/Temp/hdr_2019_overview_-_ukrainian-1.pdf.
12. Качмар О. В. Формування людського капіталу аграрних підприємств: дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2012. 218 с.
13. Коломієць В. М. Розвиток людського капіталу національної економіки: інституціональний підхід. Мелітополь : Колор Принт, 2019. 358 с.
14. Липчук Т. В. Формування та розвиток людського капіталу сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2011. 227 с.
15. Ольчак М. Партисипативне стратегічне планування в органах місцевого самоврядування. Посібник для об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс]. Варшава : Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, 2017. 111 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/23/STRATEGIC_PLANNING_MANUAL_standard_version_9MB.pdf.

16. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. Кер. проекту: О. Пищуліна. 2018. 368 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf.
17. Терещенко Д. А. Механізм державного регулювання розвитку людського капіталу в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. управління. Харків, 2020. 452 с.
18. Ткачук А., Кашевський В., Мавко П. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) [Електронний ресурс]. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 96 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/84/Strategichne-planuvannya.pdf>.
19. Шахно А. Ю. Моделі розвитку та державне регулювання людського капіталу в умовах глобалізації: дис. ... д-ра екон. наук. Львів, 2019. 561 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Бібліотечно-інформаційні ресурси – книжковий фонд, періодика та фонди на електронних носіях бібліотеки ЛНУП, інших наукових бібліотек України.
2. Електронні інформаційні ресурси мережі Інтернет:
Законодавча база: <http://zakon.rada.gov.ua>, <http://www.kmu.gov.ua>.
Національна бібліотека імені В. І. Вернадського (каталоги):
<http://nbuv.gov.ua/node/554>.
Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.